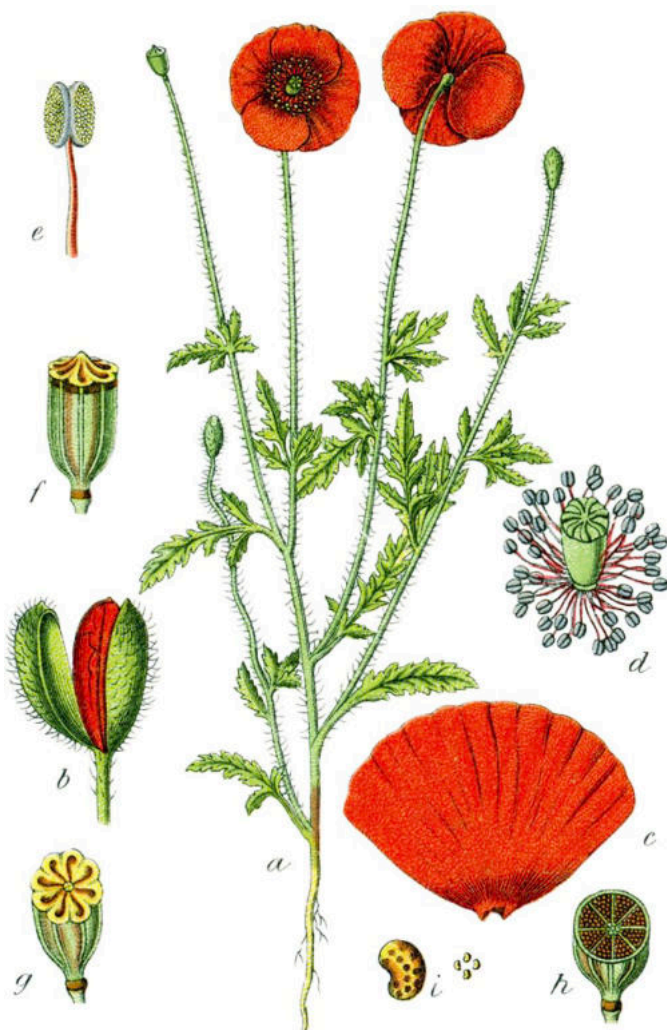

De Vrienden van de Plantentuin Gent

Juni 2025

Cyrilla Gillis tijdens een rondleiding

De tuin van Nico Claus

De Vrienden van de Plantentuin Gent

In dit nummer:

2

Redactioneel

4

Plantenjagers: Philibert Commerson

22

De papaverfamilie

28

Levende juweeltjes

33

Tuinbezoek

35

Afscheid Cyrilla Gillis

37

Gentse Feesten rondleidingen

43

Themarondleidingen

47

Agenda

Beste Vrienden, en beste lezers,

In deze zéér droge tijden is het mij bijzonder opgevallen hoe sterk de planten zijn. Ook als kleine, eenjarige plant groeiend in een minieme barst tussen kasseien, of als een boom vol bladeren op een plein: ze groeien nog steeds, komen tot bloei en zetten vrucht. Hoe slagen ze daarin, met dat minimale vochtgehalte in de bodem? Ik sta daar echt bij stil, met bewondering, met verbazing, en met respect voor deze moedige en krachtdadige levende wezens.

In dit nummer krijgen we naast de “klassiekers” ook een aardig bericht over het werk dat door drie studenten Biologie in onze Plantentuin is uitgevoerd. Ze hebben een nauwkeurige inventaris opgesteld van de drie orchideeserres, met aanduiding van de probleemgevallen. En zelfs hebben ze een aantal van die problemen kunnen oplossen met behulp van moleculair-genetische technieken. Uit deze inventaris blijkt verder dat we een behoorlijk aantal zeldzame soorten in onze collectie bezitten, in meerdere exemplaren, en dat deze kunnen geruild worden met andere collecties om zo hun ex-situ conservatie meer kracht te bezorgen.

Bij de klassiekers is er een bijdrage over een bijzonder merkwaardige plantenjager, die eigenlijk niet of amper naar waarde is geschat tijdens zijn leven en zelfs nog nadien.

Verder komt ook weer een zeer bekende familie aan bod, met name de Papaverfamilie, maar waarin toch ook weer enkele onbekende juweeltjes zitten.

Nu even iets anders.

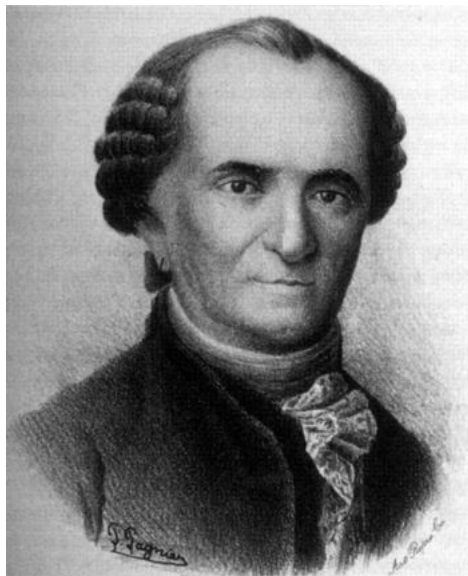
Mijn moeder gebruikte het woord “klakkers” voor het verloren brood dat ze voor ons bakte, en nu vind ik toevallig op een Franse site het woord “claquart”, dat daar wordt verklaard als “pain perdu Flamand”. Nu vraag ik mij af, hebben de Fransen ons Vlaamse woord “klakker” verfranst tot “claquart” (zo in de stijl van “mannequin”), of hebben wij dat woord vervlaamst naar “klakker”?

Heeft iemand onder u deze woorden ook gehoord of gebruikt? Weet u waar die woorden hun origine hebben gekend? Het is voor mij een mysterie, dat ik graag wil opgelost zien!

Beste auteurs & schrijvers van verslagen, even ter attentie!

We willen uw werken graag ontvangen ten laatste op de 15de dag van de maand voor de maand van verschijnen van het “boekje”. Met andere woorden: op 15 februari voor het maartnummer, op 15 mei voor het juninummer, op 15 augustus voor het septembernummer, en op 15 november voor het decembernummer. Met onze dank en grote waardering voor uw inspanningen!

*Uw redacteur,
Paul Goetghebeur*

PLANTENJAGERS

(vervolg)

Martyr lointain de la science

Philibert Commerson (1727 – 1773)

*“On chante un héros, on pleure un martyr.
Commerson, naturaliste du XVIII-ième
siècle fut l’un et l’autre. Son champs de
bataille fut la science, ses tortures furent
celles d’un savant passionné... Je chanterai
donc le héros de la science, je donnerai
une larme au martyr du labeur.”*

Montessus de Ballore F.B., **Martyrologie et biographie
de Commerson: medecin-botaniste et naturaliste
du roi, medecin de Toulon-sur-Arroux (Sône
et Loire) au XVIIIe siècle.**

Chalon-sur-Saône, 1889,

Philibert Commerson was een uitzonderlijk figuur, een man van extremen, zowel in liefde, in vriendschappen, in haat, in zijn werk en zoals hij soms was, in plezier. Hij was een naturalist in hart en nieren met een dwingende passie voor planten, een onverzadigbare honger naar kennis, een zekere neiging tot excessen, steeds zijn eigen grenzen verleggend. Hij was bijzonder getalenteerd, wetenschapsgetrouw, ging methodisch te werk en was zeer productief.

Hij was de Médecin-Botaniste et Naturaliste du Roi die deelnam aan de Franse wereldomvaart onder het bevel van de Franse navigator en ontdekkingsreiziger Louis Antoine de Bougainville (1729 – 1811). Hij liet een enorm archief na aan manuscripten, een waardevolle ichtyologische collectie en een omvangrijk herbarium, maar hij verdween zonder iets gepubliceerd te hebben.

Philibert Commerson werd geboren in Châtillon-les-Dombes (nu Châtillon-sur-Chalaronne), het tweede kind van een groot gezin en de oudste van de 7 kinderen die de volwassen leeftijd bereikten. Zijn vader, Georges-Marie Commerson (1697 – 1769), was notaris en adviseur van de prins van Dombes, een onafhankelijk prinsdom tot 1762, toen het werd toegevoegd aan het Franse Koninkrijk. De vader behoorde tot een familie van vooral juristen uit de streek van Cluny. De moeder, Jeanne-Marie Mazuyer (1703 – 1785), behoorde tot een familie van kooplieden en ambachtslieden uit de regio's Dombes en Bresse.

Hij startte zijn middelbare studies aan het Jezuïetencollege te Bourg-en-Bresse, waar zijn leraar van het 3de jaar, de abt Père Garnier, hem tijdens wandelingen introduceerde in de botanie. Meer bleek niet nodig voor het verwekken van een onomkeerbare 'botanicomania' (zoals Commerson het zelf noemde). Die studies maakte hij af aan het Benedictijner college te Cluny.

Alhoewel zijn vader een studie in de rechten in gedachte had, koos Philibert in 1748 om geneeskunde te studeren aan de prestigieuze universiteit van Montpellier. Hij promoveerde tot doctor in 1754.

Lessen in natuurhistorie waren in die tijd een belangrijk onderdeel van de opleiding geneesheer, en Commersons passie en aanleg voor plantkunde kwamen snel tot uiting. Tijdens deze studies maakte Commerson ook vlijtig gebruik van de bibliotheek en met wellicht een quasi encyclopedische geest verzamelde hij alles wat gepubliceerd werd door de Académie royale des sciences tussen 1666 tot 1751 met betrekking tot natuurlijke historie in al zijn onderdelen, evenals wiskunde, natuurkunde en plantkunde.

Na het behalen van zijn diploma bleef hij nog 4 jaar in Montpellier om zijn natuurhistorische kennis te vergroten. Hij raakte al snel in heel Europa bekend als een natuuronderzoeker met uitzonderlijk talent en ervaring. Hij maakte kennis met Linnæus en kreeg van hem de opdracht, namens de koningin van Zweden, om de interessante vissen van de Middellandse Zee te beschrijven voor het museum van Koningin Louisa Ulrica in Dronningholm, vlakbij Stockholm. Heel aannemelijk is wegens zijn perfectionisme het toen niet tot een publicatie gekomen.

Hij herboriseerde tijdens die vier jaren in de Provence, de Cevennen, de kusten van de Middellandse zeegebieden, de Pyreneeën en de Alpen. Dat deed hij alleen of samen met Louis Gérard (1733 – 1819), een Franse botanist en auteur van ‘Flora Gallo-Provincialis’ (1761).

In het Muséum national d'Histoire naturelle te Parijs bevinden zich de herbaria van Commerson van die periode. Er zijn drie

volumes: een ‘Hortus Siccus’, in twee volumes, met respectievelijk 1608 en 2913 specimens, samengesteld door Commerson rond 1754, en een derde volume ‘Manuale sive Brevarium Botanicum complectens’, met 2437 specimens, gemaakt rond 1756. De drie volumes worden als ‘onberispelijk en met bijzondere zorgzaamheid gemaakt’ gekwalificeerd.

Hortus Siccus II is in dat opzicht opmerkelijk omdat het voornamelijk bladeren bevat van vele plantensoorten. Die werkwijze

was geïnspireerd door zijn professor plantkunde, François Boissier de Sauvages (1706 - 1767), de auteur van een flora waarmee planten in de omgeving van Montpellier uitsluitend aan de hand van de vorm van hun bladeren werden geïdentificeerd. Een herbarium van bladeren zoals dit was niet meer gebruikelijk in de achttiende eeuw, omdat de organisatie van de geslachtsorganen van planten aan belang won als criterium voor een botanisch classificatiesysteem. Te beginnen met de publicatie van de Franse botanicus Joseph Pitton de Tournefort (1656 – 1708) – een eerder besproken plantenjager¹ – in 1694: ‘*Éléments de botanique, ou Méthode pour connaître les plantes*’. Tournefort stelde hierin een classificatie voor die essentieel gebaseerd is op de bloem, in het bijzonder op de kroon. Vervolgens in 1735, stelde Carl Linnæus (1707 – 1778) met de 1ste druk van ‘*Systemae naturae*’, een classificatie voor van planten gebaseerd op meeldraden en stampers.

Commerson richtte zich op het taxonomische systeem van Carl Linnæus, omdat hij dat van Joseph Pitton de Tournefort te beperkend vond, alhoewel dit laatste in die tijd de voorkeur had bij een aanzienlijk aantal Franse naturalisten. In Frankrijk kende het systeem van Linnæus immers geen succes. Naderhand nam Commerson het classificatiesysteem van de Jussieu's over. Hij had grote bewondering voor het werk van de leden van de familie de Jussieu, in het bijzonder

¹ Van Crombrugge H. (2023). Grondlegger van het moderne concept genus. Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708). De Vrienden van de Plantentuin Gent, 42 (1) : 8 - 15

dat van Bernard (1699 – 1777), en daarna van Antoine-Laurent (1748 – 1836), die niet akkoord gingen met de artificiële indeling van Linnæus, en hoopten tot een natuurlijke classificatie te komen, gebaseerd op vele plantenkenmerken. Een publicatie kwam er pas in 1789 met *Genera Plantarum* van Antoine-Laurent de Jussieu. Commerson blijkt zelf ook te hebben gewerkt aan enkele taxonomische voorstellen.

In 1758 richtte Commerson in Châtillon-les-Dombes een botanische tuin op, die hij verrijkte met planten geoogst tijdens zijn veelvuldige excursies in Midden-Frankrijk.

In een brief aan Louis Gérard, op 25 oktober 1758, schreef Commerson: “*En cherchant pour la première fois des plantes en Charollais, je trouvais dans ce pays-là une « sensitive » que je suis sur le point d'introduire, non dans mon herbier, mais dans le lit nuptial.*”

‘La sensitive’ was Marie Antoinette Vivante Beau (? – 1762), dochter van een notaris uit Genouilly (Departement Saône-et-Loire), met wie hij in 1760 in het huwelijk trad. Philibert installeerde zich dan als geneesheer in Toulon-sur-Arroux (Departement Saône-et-Loire), wat slechts van korte duur werd. Na twee jaar gelukkig huwelijksleven stierf Antoinette in 1762, enkele dagen na de geboorte van hun zoon Anne-François-Archambaud (1762 – 1834). De pijn was ondraaglijk voor Commerson, zijn wereld stortte in.

Hij gaf toe aan de aansporingen van de wiskundige en astronoom Jérôme Lalande (1732 – 1807), zijn jeugdvriend, en van de botanicus Bernard de Jussieu, en vertrok in augustus 1764 naar Parijs, waar hij onderdak vond in de buurt van de Jardin du Roi (de toekomstige Jardin des Plantes). Zijn zoon vertrouwde hij toe aan de abt Beau, een oom langs moeders kant.

In deze periode maakte Commerson contact met de wetenschappelijke wereld van de hoofdstad zoals de leden van de familie de Jussieu, de Franse naturalist van Schotse afkomst, Michel Adanson (1727 – 1806), de naturalist Georges-Louis Leclerc de Buffon (1707 – 1788).

Op aanraden van vrienden en dankzij de aanbevelingen van de arts en academicus Pierre-Isaac Poissonnier (1720 – 1798), accepteerde Commerson om als naturalist mee te gaan met de Franse wereldomvaart in opdracht van de Franse Koning Louis XV (1710 – 1774), onder het commando van marineofficier en ontdekkingsreiziger Louis-Antoine de Bougainville (1729 – 1811). Commerson werd hiervoor door de koning benoemd tot Médecin-Botaniste et Naturaliste du Roy. In die hoedanigheid mocht hij ook

een eigen bediende meenemen en werd hij betaald. Zijn taak was dus zowel die van geneesheer als van naturalist. In die laatste hoedanigheid moest hij zoveel mogelijk observeren, noteren en verzamelen binnen het kader van de natuurhistorie.

Zowel politieke als wetenschappelijke motieven waren de typisch drijvende krachten voor het organiseren van dergelijke expedities in de 18de eeuw. Enerzijds een wedloop naar specerijen, naar te ontdekken landen, naar te winnen volkeren, anderzijds ging mee aan boord een wetenschappelijke ‘logistiek’ van wetenschappers uit verschillende disciplines. De eerste pure wetenschappelijke expeditie was die van de Britten onder het bevel van James Cook (1728 – 1779), Brits zeevaarder en cartograaf. Ze vertrok het jaar daarop, in 1767, met aan boord – nog een eerder besproken plantenjager – Joseph Banks (1743 – 1820)².

De reis van Bougainville had verschillende doelen: allereerst de Falklandeilanden teruggeven aan de Spanjaarden en het organiseren van de repatriëring van de Acadiërs die op deze eilanden woonden. De route was verder zo uitgestippeld om de Straat van Magellaan te nemen en, op de breedtegraad blijvend, de uitgestrekte oceaan over te steken in westelijke richting naar het Terra incognita, en zo verdere doelen af te werken namelijk: nieuwe landen ontdekken en koloniseren om het verlies van Canada en India te compenseren, een handelspost in China oprichten, een zeeroute naar China vinden zodat ze niet in India hoefden te stoppen, nieuwe specerijenplanten naar de regio Isle-de-France brengen, de lengte- en breedtegraden van bekende landen controleren, en tenslotte, wetenschappelijke waarnemingen maken (botanische, zoölogische, geologische, etc.) in alle doorkruiste gebieden. In het geheim was er ook een missie om informatie te verzamelen over bepaalde buitenlandse bezettingen, zoals Rio de Janeiro in Brazilië.

Bougainville kreeg 2 schepen toegewezen, het fregat *La Boudeuse* en de fluit (het bevoorradingschip) *l’Etoile*. Bougainville voer met het

² Van Crombrugge H. (2021). Meest invloedrijke figuur van de Britse Verlichting - Joseph Banks (1743-1820). *De Vrienden van de Plantentuin Gent*, 40 (4) : 167 - 172

fregat, Commerson met de fluit. La Boudeuse vertrok december 1766, l'Etoile februari 1767. In juni 1767, nadat de Bougainville het eerste deel van de reis met betrekking tot de Falklandeilanden had voltooid, sloot l'Etoile aan bij La Boudeuse in Rio de Janeiro.

Twee jaar lang werd de Zuidzee bevaren en werd er o.a. aangelegd in La Plata, Montevideo, de Malouines (= Malvinas = Falklands), Rio de Janeiro (ontmoeting met l'Etoile), Straat van Magellaan, Tahiti, de Navigators, Nieuwe Hebriden e.d., de Louisiades, Bismarck Archipel, langs de oostkust van Nieuw-Ierland met een tussenstop in Port Praslin, Molukken: Boeroe, dan via de Straat Boeton, Java: Batavia en als laatste post van de expeditie Isle-de-France (naam van het eiland Mauritius van 1715 tot 1810, toen het een Franse kolonie was).

Los van de expeditie had de Franse koning in een nota van 28 november 1766 aanbevolen om de teelt van specerijen zoals peper, kaneel, gember, etc. te introduceren op Isle-de-France en Isle Bourbon (nu Réunion). Verder nog de reserves en mogelijkheden te onderzoeken die de eilanden hadden aan hout voor scheepsbouw e.d., voor de teelt van voedingsgewassen, en tenslotte de natuurlijke rijkdommen beschrijven.

Pierre Poivre (1719 – 1786), ministeriële intendant van Isle-de-France en Isle Bourbon, een Franse plantkundige en een oude bekende van Commerson, wist Commerson in geen tijd te overtuigen om samen met hem specerijenplantages te ontwikkelen op beide eilanden. Bougainville ging akkoord dat Commerson op Isle-de-France achterbleef, en vertrok Frankrijkwaarts in december 1768.

Piere Poivre bood Commerson uitstekende werkomstandigheden aan op Isle-de-France: een enorme botanische tuin ter beschikking,

le Jardin de Pamplemousses – de eerste botanische tuin van tropische planten ter wereld – , een mooi salaris en huisvesting in een prachtig bijgebouw van dat van de intendant.

In oktober 1770 vertrok Commerson nog naar Madagaskar op verkenning, en einde van dat zelfde jaar verliet hij ‘la véritable terre de promission pour naturalistes’ en vertrok naar Isle Bourbon. In februari 1771 keerde hij terug naar Isle-de-France.

Zijn ontdekkingsavontuur was afgerond, maar zijn gezondheid was intussen fel achteruitgegaan, hij leed aan jicht, aan hevige pijnen door nierproblemen, was uitgeput en bleek niet in staat om samen met Pierre Poivre, wiens job als intendant erop zat, terug te varen naar Frankrijk. De collecties, manuscripten en aantekeningen van Commerson hadden een zodanige omvang dat ook die niet mee konden met het schip. De opvolger van Pierre Poivre, Jacques Maillart de Mesle (1731 – 1782), weinig of niet in wetenschappen geïnteresseerd, liet Commerson op eigen kosten een andere woonplaats

zoeken om te verblijven en de ganse vracht te huisvesten in afwachting van de mogelijkheid om af te varen naar Frankrijk. Commerson werd nooit meer gezond, en overleed 13 maart 1773.

De nalatenschap van de expeditie

Commerson heeft geobserveerd, beschreven en al dan niet ook ingezameld: viervoeters, vogels, vissen, amfibieën, schelpdieren, planten, fossielen en mineralen, en verder etnologische, geologische en meteorologische waarnemingen gedaan. Hij bleef steeds arts, met interesse voor toepassingen van planten in de geneeskunde en had ook een persoonlijke interesse in arbeidsgerelateerde ziekten en ongevallen bij slaven. Bij zijn dood op Isle-de-France had Commerson gedurende de expeditie een enorm archief aan manuscripten, aantekeningen en verzamelingen (vooral planten, in 2de instantie vissen) opgebouwd, 34 kisten vol.

Voor zijn vertrek had hij een testament opgemaakt (december 1766) waarin hij o.a. vastlegde dat al zijn botanische collecties moesten overgemaakt worden aan de Koning. Aan zijn enige zoon Archambault liet Commerson hiervoor na, elke compensatie die de koning passend zou vinden in ruil voor de herbaria, zijn ichtyologische collectie en, nog belangrijker, zijn manuscripten. Het testament was glashelder, maar het knelpunt was dat het document was geschreven vlak voor Commerson aan Bougainville's rondreis begon. Bij zijn dood was de aard van zijn collecties radicaal veranderd, enorm verrijkt met specimens en informatie van de weinig bekende fauna's en flora's rond de Indische en Stille Oceaan. De kisten die Parijs bereikten in 1774 waren het voorwerp van felle begeerte. Het is de almachtige intendant van de Jardin Royale, Georges-Louis Leclerc, Comte de Buffon, virtuoos in hoofse sociale vaardigheden, die ze met succes verwierf voor de Jardin Royale, maar slechts een deel gebruikte voor aantekeningen in zijn 'Histoire naturelle des oiseaux', de rest verwaarloosde hij.

Een inventaris van al het materiaal op het moment dat het werd gekist is niet bekend. Het ontbreken tot 1914 van een catalogus van de manuscripten in het Muséum national d'Histoire naturelle, maken het heel moeilijk om te weten of alles wat overhandigd werd aan de Buffon ook effectief is opgelijst. Gesuggereerd wordt dat van de verzonden kisten zaken zijn verloren gegaan, of ontvreemd, of nog niet zijn uitgepakt.

Beetje bij beetje leende Antoine-Laurent de Jussieu de meeste manuscripten van Commerson en niets minder dan zijn hele herbarium, onder het voorwendsel ze te gebruiken voor een uitgave van Commerson's werk. 20 jaar lang informeerde Archambault, de zoon van Commerson, Jussieu naar de vooruitgang ervan, maar hij

werd beleefd afgepoeierd door de professor. Andere tijdgenoten van Jussieu, waaronder Jean-Baptiste de Lamarck (1744 – 1829), hebben eveneens de nieuwe soorten van Commerson bestudeerd en gepubliceerd.

Volgens *Catalogue des divers herbiers de M. Commerson*,

opgemaakt door Antoine-Laurent de Jussieu, telde deze collectie van het Zuidelijk halfrond, én ingezameld door Commerson, 3842 soorten. Volgens Willis J.C., in *A Dictionary of the Flowering Plants and Ferns* (editie 1973) hebben de Jussieu en tijdgenoten 128 nieuwe genera, door Commerson beschreven in zijn manuscripten, gepubliceerd, waarvan toen in 1973, nog 42 geaccepteerd waren.

Commersons collectie gedroogde planten van het zuidelijk halfrond kan geraadpleegd worden als onderdeel van het herbarium van de familie Jussieu, dat zich als een aparte collectie in het Muséum national d'Histoire naturelle bevindt.

Bernard-Germain de Lacépède (1756-1825), die tussen 1798 en 1803 een 'Histoire naturelle des poissons' publiceerde, inspireerde zich grotendeels op de aantekeningen en verzamelingen van Philibert Commerson, inclusief deze gemaakt in opdracht van Linnæus.

De manuscripten van Philibert Commerson, bewaard in de Bibliothèque centrale van het Muséum national d'Histoire naturelle, vormen zonder twijfel de grootste collectie originele documenten van hem. Andere documenten van groot belang, gebruikt door de biografen van Commerson, zijn buiten deze collectie gebleven. De collecties die hij verzamelde hebben een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van de plantkunde en van de ichtyologie.

Bij de terugkeer in 1769 van la Boudeuse en l'Etoile werd Louis Antoine de Bougainville glorieus ontvangen. Hij had meerdere eilanden ontdekt of menen te ontdekken, en had in naam van de koning er meerdere in bezit genomen. Zeer vlug zal het grote succes van de Britse expeditie van James Cook dat van Bougainville

overschaduwden: de Britten hadden een sterke maritieme traditie en, meer in het bijzonder, deden een vlugge publicatie van wetenschappelijk resultaten. De inventaris opgemaakt door Antoine-Laurent de Jussieu van de herbaria van het Zuidelijk halfmond van Commerson, toont het grote belang van het werk van Commerson, maar het verloop van de geschiedenis heeft bepaald dat hij niet de erkenning en waardering heeft gekregen die hij verdiende.

Het genus *Commersonia*, de epitheta *commersonia/us/um*, *commersoni* en *commersonii* refereren alle aan Philibert Commerson.

Connectie plantentuin

Colletia paradoxa Gillies & W.J.Hooker
Mediterranea

Het genus *Colletia* Comm. ex Juss. is beschreven door Commerson, gepubliceerd door Antoine-Laurent de Jussieu.

Commerson had een vlotte pen, en was vrij ludiek in zijn schrijven. Hij was loyaal en eerde vrienden door planten naar hen te vernoemen, een eer die ook te beurt viel aan mensen die hij niet mocht. Commerson gaf de genusnaam *Colletia* naar Philibert Collet (1643 – 1718), een Châtillonnais, een gewezen dorpsgenoot dus, maar die Commerson niet erg mocht. Hij was een juridisch adviseur geworden en had Tournefort bekritiseerd.

De 5 soorten van het genus *Colletia*, alle afkomstig van Zuid-Amerika, staan vol imposante doornen. Bij *Colletia paradoxa* zou je ze voor bladeren kunnen aanzien, maar het zijn lateraal, tot takdoornen

afgeplatte zijtakken, decussaat geplaatst. De bladeren zelf zijn zeer klein en snel afvallend.

Un valet curieux

Januari 1767, geïnstalleerd op de fluit l'Etoile, klaar om te vertrekken, schreef Commerson aan Bernard de Jussieu: "*On m'a passé un valet de chambre gagé et nourri par le Roi; il s'appelle Jean Baré*".

Meerdere personen aan boord bemerkten gedurende de vaart een anomalie onder de bemanningsleden, 'le valet de Monsieur Philibert Commerson' met name. Gladde kin, slanke taille, ... inderdaad, het was geen Jean maar een Jeanne.

Haar levenswandel is gekend vanaf 6 september 1764, dán werd ze door Philibert Commerson aangenomen als 'domestique'. Op één bron na vermelden alle geraadpleegde bronnen (niet alle opgenomen in de bibliografie) 1740 als geboortjaar, maar, bij een recent onderzoek (2020) van parochieregisters en departementale archieven, blijkt de Jeanne Barret, geboren in 1740, 2,5 jaar later te zijn overleden. Van dezelfde vader maar een andere moeder is in 1729 ook een Jeanne Barret geboren maar er is niets bekend over haar verdere leven. Van de Jeanne Barret, overleden in 1807, en die Commerson vergezelde, is geen geboortedatum, noch een levenswandel van vóór 1764 bekend.

In ieder geval, Commerson, die als Médecin-Botaniste et Naturaliste du Roy een bediende mocht meenemen, nam dus zijn 'domestique' mee als 'valet'. In zijn brief aan Bernard de Jussieu veinst Commerson op een schalkse manier van niets te weten toen hij aan boord ging: "*On m'a passé un valet de chambre...*".

Dát een vrouw als man verkleed meeging als bediende van Commersons was voer voor Parijse roddel, voor romantische verhalen en voor vele versies over haar ontmaskering.

Volgens de ordonnantie van Louis XIV van 1689 hoorde een vrouw niet aanwezig te zijn op een schip tijdens een koninklijke expeditie: *“Il est défendu aux officiers et aux hommes d’équipage de mener des femmes à bord pour y passer la nuit, et pour plus longtemps que pour une visite ordinaire”*. Toch kreeg Jeanne Baret in 1785 van de Franse koning een pensioen als beloning voor haar inzet en toewijding bij het natuurwetenschappelijke onderzoekswerk dat ze verricht had.

Bougainville, die mogelijk toch wel enigszins verveeld zat met de kwestie, laat Barret, ondanks de koninklijke verordening, toch aan boord. Hij besteedt in zijn scheepsverslagen kort aandacht aan de ontmaskering, en prijst verder Barrets toewijding en moed. Hij is verbluft dat de onvermoeibare Baré een vrouw was, die als een deskundige botanicus ‘zijn’ meester had gevolgd tijdens al zijn botanische wandelingen, te midden van de sneeuw en de bevroren bergen van de Straat Magellaan, en zelfs op zulke moeilijke tochten proviand, wapens en kruiden droeg, met zoveel moed en kracht, dat de naturalist ‘hem’ zijn lastdier noemde.

Clandestiene aanwezigheid van vrouwen op een schip, al dan niet vermomd, was geen zeldzaamheid, maar Jeanne Barret is wel de eerste vrouw die een wereldomvaart maakte.

In zijn testament nam Commerson Jeanne Barret loyaal op, en interessant, hij gaf haar ook de cruciale taak om zijn archieven en collecties te sorteren voordat ze naar de aangewezen erfgenamen gingen. Die clausule geeft toch een aanwijzing voor de mate van betrokkenheid die Barret kan hebben gehad bij het werk van Commerson.

Epiloog

Martyrologe de la botanique

Tijdens zijn vrije tijd had Commerson al eerder een lijst samengesteld van alle botanici die hadden geleden bij het uitoefenen van hun beroep, getiteld: ‘Martyrologe de la botanique’. Dit werk lijkt nooit gepubliceerd te zijn en het is niet bekend waar het manuscript zich bevindt. Hij verwachtte wel zelf ooit op de lijst te staan. Uit één van zijn laatste brieven, 19 oktober 1772, aan zijn jeugdvriend Lalande: “*Si l'air de la campagne et la diète au riz et au poisson ne me tirent pas d'affaire, vous pourrez, comme vous me l'avez promis, une fois, travailler à l'Histoire de mon Martyrologe !*”

Bibliografie

1. Fernand-Bernard Montessus de Ballore, *Martyrologe et biographie de Commerson, médecin botaniste et naturaliste du roi, médecin de Toulon-sur-Arroux (Saône-et-Loire) au XVIIIe siècle*, Chalon-sur-Saône, 1889
2. <http://jeannebarret.free.fr/SM-NM%20Bull%202e%20liv%202020.pdf>
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Michel_Adanson
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Systema_Naturae
5. https://fr.wikipedia.org/François_Boissier_de_Sauvages_de_Lacroix
6. https://fr.wikipedia.org/wiki/Antoine-Laurent_de_Jussieu
7. https://fr.wikipedia.org/wiki/Georges-Louis_Leclerc_de_Buffon
8. <https://fr.wikipedia.org/wiki/Île-de-France>
9. https://fr.wikipedia.org/wiki/La_Réunion
10. https://fr.wikipedia.org/wiki/Paul-Antoine_Cap
11. [https://fr.wikipedia.org/wiki/Philibert_Collet_\(jurisconsulte\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Philibert_Collet_(jurisconsulte))
12. https://fr.wikipedia.org/wiki/Philibert_Commerson

13. <https://numerabilis.u-paris.fr/ressources/pdf/sfhm/hsm/HSMx1974x008x001/HSMx1974x008x001x0151.pdf>
14. <https://philibert-commerson.fr>
15. https://www.dbnl.org/tekst/_vad003179801_01/_vad003179801_01_0327.php
16. https://www.jeanne-barret-tourdumonde.fr/?page_id=29
17. <https://www.jeanne-barret-tourdumonde.fr/wp-content/uploads/2020/03/12-1-Les-faits-Jeanne-Barret-qui-aurait-fait-le-tour-du-monde.pdf>
18. <https://www.nationaalherbarium.nl/FMCollectors/C/CommersonP.htm>
19. <https://www.ouest-france.fr/leditiondusoir/2025-01-09/voici-l-histoire-de-jeanne-barret-premiere-femme-a-avoir-navigue-autour-du-monde-deguisee-en-homme-b656ca1b-8fe7-4491-bbe5-fce2d79a9467>
20. https://www.persee.fr/doc/jatba_0183-5173_1997_num_39_2_3646
21. https://www.persee.fr/doc/rhs_0151-4105_1978_num_31_2_1557 : Catalogue des manuscrits de Philibert Commerson 1727-1773) conservés à la Bibliothèque centrale du Muséum national d'Histoire naturelle (Paris)
22. https://www.researchgate.net/publication/274315074_Philibert_COMMERSON_Medecin-naturaliste_du_Roi_1727-1773_ou_la_traversee_inachevee
23. Monnier Jeannine, Lavondes Anne, Jolinon Jean-Claude et Elouard Pierre, *Philibert Commerson, Le Découvreur Du Bougainvillier*, Edité par Châtillon-Sur-Chalaronne, 1993
24. Paul-Antoine Cap, *Études biographiques pour servir à l'histoire des sciences*, 2 vol., 1857-1864, Paris, Librairie Victor Masson
25. Paul-Antoine Cap, *Philibert Commerson, Naturaliste Voyageur*, (Éd.1861), Legare Street Press, Paperback – 18 July 2023
26. Popular Science Monthly / Volume 46 / November 1894 to April 1895 / Popular Miscellany, New York, D. Appleton & Company
27. Scribal Practices in Natural History: The Archive of Philibert de Commerson (1727-1773)
28. Van Crombrugge H. (2023). Grondlegger van het moderne concept genus. Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708). De Vrienden van de Plantentuin Gent, 42 (1) : 8-15

Hilde Van Crombrugge

de Papaverfamilie

Ongeveer een jaar geleden verscheen dit bericht op mijn smartphone “Klaproos krijgt concurrentie in Westhoek: duizenden alliumbloemen krijgen plaats op oorlogsmonumenten”. Daar schrok ik toch even van, worden de populaire poppies zo maar even met een vingerknip van hun troon gestoten? Herdenkingsbloemen zijn allemaal aan een land gebonden, de Fransen kozen de korenbloem, de Belgen het madeliefje en de Angelsaksische wereld koos de poppy of klaproos. Maar wie oh wie associeert het madeliefje of de korenbloem met oorlog? Waarom werd de klaproos overal hét symbool van WO I? In vroegere tijden geloofde men dat de klaproos op die plaatsen groeit

waar iemand vermoord was. Het bloed van het slachtoffer zou door de plant opgenomen worden en de kleur aan de bloemen geven. Logisch dus dat er op een slagveld overal klaprozen groeiden. Door haar overweldigende aantal en haar mooie opvallende rode kleur was de klaproos sowieso de meest in het oog springende van alle herdenkingsbloemen.

Ondertussen weten we dat klapprooszaden die in de grond terechtkomen vele jaren kunnen overleven, ze kiemen pas als ze weer aan de oppervlakte komen, als ze dus aan het licht blootgesteld zijn. Doordat het slagveld omgewoeld werd, kwamen de zaden aan het licht en kiemden en kleurden de bloemen het slagveld bloedrood. Men kiest nu met een sierui voor één nieuwe, neutrale bloem die niet landgebonden is.

“Dé” klapproos bestaat eigenlijk niet, er zijn vele soorten. Naast de algemene grote klapproos (*Papaver rhoeas*) en de bleke klapproos (*Papaver dubium*) kan je o.a. ook de ruige klapproos (*Papaver argemone*), de reuzenklapproos (*Papaver orientale*) en nog andere zeldzamere soorten op je pad vinden. Deze papavers durven ook wel eens onderling kruisen dus determineren moet aandachtig en met oog voor detail gebeuren.

Alle planten uit de papaverfamilie of Papaveraceae *sensu stricto* die hier bij ons voorkomen zijn kruiden, met melksap. Het woord papaver is afgeleid van *pappa* wat melk betekent, verwijzend naar de latex in deze planten. De bloemen zijn 2-slachtig, ze kunnen regelmatig zijn maar ook tweezijdig symmetrisch en ze hebben meestal vier of zes kroonbladen waarvan soms één of twee met een spoor of bult. De bloemknoppen zijn vaak knikkend maar zodra de bloemen openen, richten ze zich min of meer omhoog. Het valt op dat de twee of drie grote kelkbladen vaak snel afvallen, meestal reeds bij het openen van de bloem. De bloemen hebben 4, 6 of 12 tot talrijke meeldraden. Het vruchtbeginsel is bovenstandig, een stijl ontbreekt vaak of is erg kort. De vrucht is een doosvrucht of een nootje. De bladen staan meestal verspreid en zijn vaak gedeeld, steunblaadjes ontbreken.

Op wereldvlak bevat de familie wel enkele genera die struiken en zelfs een zeldzame boom kunnen bevatten. In onze plantentuin kan je in de mediterrane tuin bv. de Californische struikpapaver (*Romneya coulteri*) gaan bezichtigen.

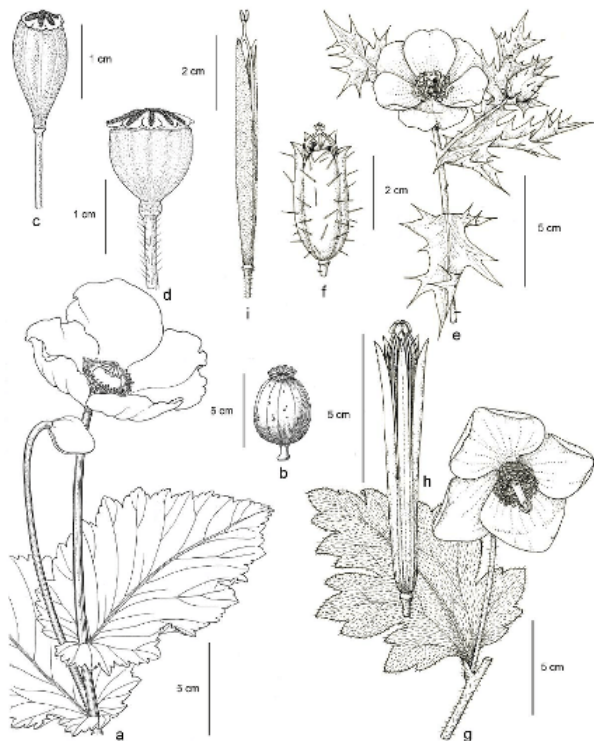
Tegenwoordig wordt ook de vroegere familie Fumariaceae of duivenkervelfamilie bij de Papaveraceae gerekend; deze planten bezitten geen melksap en de kelkbladen zijn opvallend klein. De familie Papaveraceae *sensu lato* omvat hierdoor in totaal ongeveer 1040 soorten in 47 genera. Planten met mooie bloemen zoals bv. rankende helmbloem (*Ceratocarpus claviculata*), vingerhelmbloem (*Corydalis solida*), verschillende soorten duivenkervel (*Fumaria*), geelwitte helmbloem (*Pseudofumaria alba*) en gele helmbloem (*Pseudofumaria lutea*) kan je bij ons met wat geluk in het wild of verwilderd vinden.

De beroemdste plant uit deze familie is ongetwijfeld de slaapbol of *Papaver somniferum*, een plant met witte of violette bloemen die onmisbaar is in de reguliere geneeskunde maar ook berucht werd door de opiumoorlogen.

Opiaten zijn drugs waarvoor de grondstof gewonnen is uit de papaverplant. Door verschillende wijzen van bewerking en zuivering ontstaan stoffen als opium, morfine en heroïne. Het sap van de plant is echter giftig en kan bij bepaalde hoeveelheden leiden tot een langzame dood die voorafgegaan wordt door een periode van bewusteloosheid, vandaar de Nederlands naam “slaapbol”.

De pijnstillers morfine en codeïne worden van papaver gemaakt en ondanks alle farmacologische ontwikkelingen van de laatste eeuwen zijn er geen synthetische pijnstillers gevonden die beter werkzaam zijn.

In maanzaad, de zaadjes van de slaapbol, zit slechts een minimale hoeveelheid verdovende alkaloiden. Het mag vrij verkocht worden als

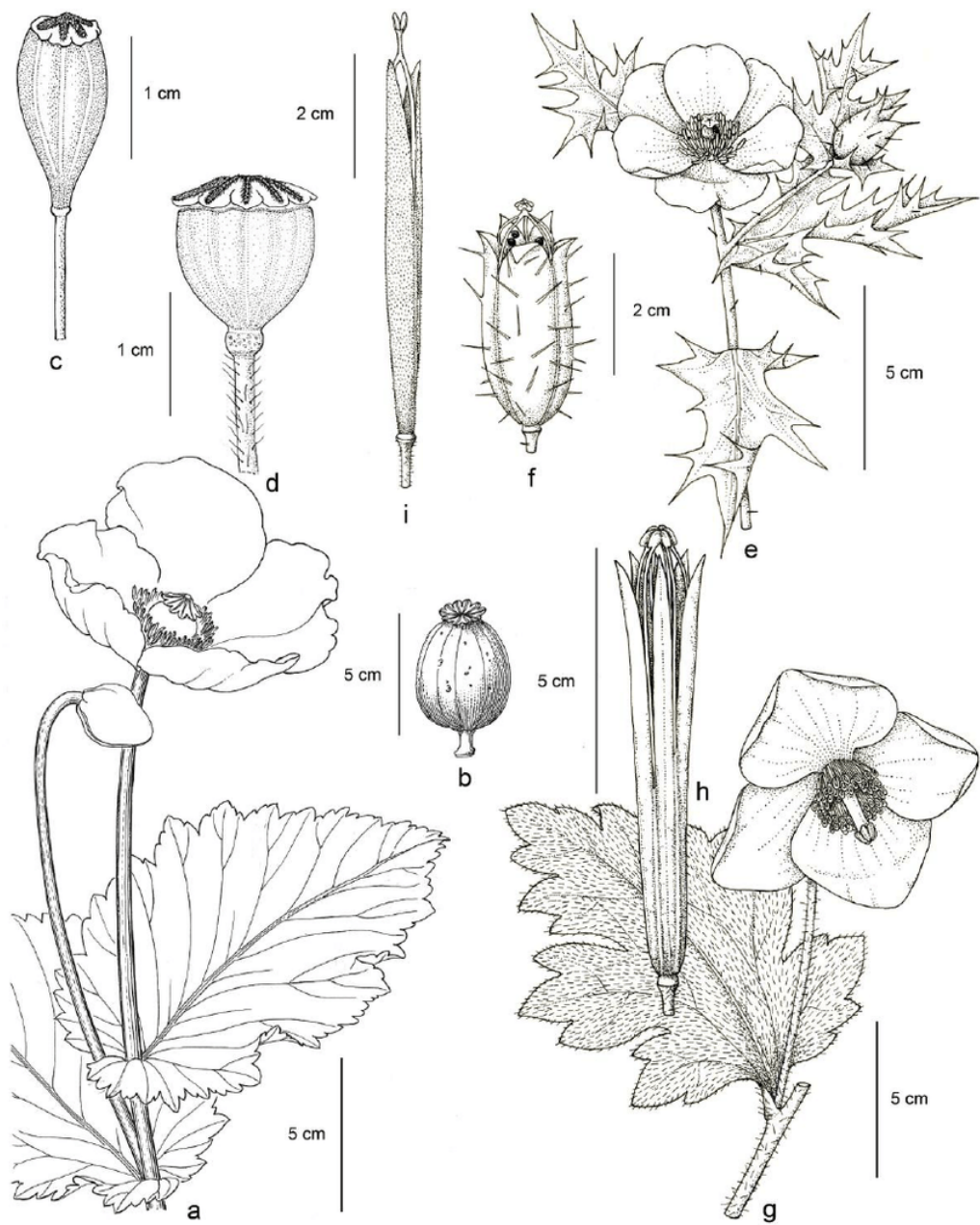
voedsel en toegepast worden in de voedingsindustrie. Maanzaadjes zijn o.a. een geliefd garnituur in de bakkerij.

Na de klapproos is de Stinkende gouwe (*Chelidonium majus*) hier bij ons de meest geziene gast uit deze plantenfamilie. Ik durf hem wel eens als instinker meegeven bij plantendeterminatielessen en wie niet alert is, durft hem dan verkeerdelijk bij de kruisbloemenfamilie

indelen. De bloemen lijken met hun vier gele kroonblaadjes op het eerste zicht wel wat op kruisbloemen en die indruk wordt versterkt door de langwerpige vorm van de vruchten, die op hauwen lijken. Maar wie verder kijkt, weet beter.

Het oranjegele melksap is onmiskenbaar. "Gouwe" is afgeleid van "goud" en verwijst naar de kleur van dat sap dat bovendien zou stinken, een adjectief dat toch wel wat overdreven is. Het sap werd in de middeleeuwen tegen wratten, als pijnstillers en tegen staar gebruikt, de oude Nederlandse benaming "Ogenklaar" duidt daarop. De zaden zijn voorzien van een mierenbroodje of elaiosoom en worden door mieren verspreid.

Inheems langs onze kust is de gele hoornpapaver (*Glaucium flavum*), een prachtige soort met appelblauwzeegroene bladeren die ook in de

Plantentuin in volle glorie kan worden bekeken in de mediterrane afdeling.

Niet inheems maar toch alom gekend en vaak aangeplant in onze tuinen is het gebroken hartje (*Lamprocapnos spectabilis*) dat ook tot de Papaveraceae behoort.

Een van de zeer bijzondere planten in deze familie is *Pteridophyllum racemosum*, de enige vertegenwoordiger van zijn genus. De plant lijkt op het eerste zicht een varen. Maar varens bloeien niet en deze plant heeft mooie witte, klokvormige bloemen. *Pteridophyllum racemosum* is endemisch in Japan.

Het genus helmbloem (*Corydalis*) uit de onderfamilie Fumarioideae is het grootste genus uit deze familie. Het bevat ongeveer 550 soorten die vaak abundant bloeien in alle mogelijke kleuren. De vingerhelmbloem (*Corydalis solida*), en de Holwortel (*Corydalis cava*) kan je in ons land wel eens tegenkomen. Je vindt enkele exotische soorten ook terug in onze plantentuin tegen de muur van de Victoriakas, ze dragen welluidende namen als *Corydalis cheilanthifolia*, *nigroapiculata*, *quantmeyeriana*. De gele helmbloem (vroeger: *Corydalis lutea*, nu: *Pseudofumaria lutea*), de rankende helmbloem (vroeger: *Corydalis claviculata*, nu: *Ceratocapnos claviculata*) komen verwilderend ook her en der in de Plantentuin opdagen.

Gaat de allium in de Westhoek onze wereldberoemde poppies vervangen? “Flanders fields” moesten in 2024 voor het eerst paars kleuren. De regen speelde echter stoorzender en het werd een erg verbrokkeld paars. Maar in mijn buurt doken er opeens velden met prachtige klaprozenranden op, een initiatief waar ik volop van genoten heb.

Kristel Keppens

Levende juweeltjes: een waardering van de Orchideeëncollectie

Orchideeën spreken al eeuwenlang tot de verbeelding. Over het aantal soorten is er discussie, sommige bronnen spreken over 26.500 taxa (bv. Christenhusz, M. et al., 2017³) terwijl POWO (Plants of the World – Kew Science) 32.997 erkende taxa bevat. In ieder geval is het de grootste of tweede grootste plantenfamilie ter wereld, met als concurrent voor die titel de familie Asteraceae. Orchidaceae komen op bijna elk continent voor, behalve op Antarctica, en kennen een bijzondere aantrekkingskracht dankzij hun vaak spectaculaire bloemen en bijzondere groeivormen. Orchideeën worden wereldwijd gekweekt als kamerplant, maar ook verzameld/geroofd uit het wild, niet zelden illegaal. Die verzamelwoede, samen met het verdwijnen van hun leefgebieden en de gevolgen van klimaatverandering, zorgt ervoor dat steeds meer orchideeën (en véél andere planten) met uitsterven bedreigd worden.

Botanische tuinen maken een belangrijk verschil door plantensoorten te bewaren in levende collecties en zaadbanken. Zo dragen ze bij aan de instandhouding van biodiversiteit en kunnen ze een rol spelen in het behoud van o.a. bedreigde soorten. Maar om een collectie goed te kunnen beheren, is het essentieel te weten wat je precies in huis hebt. Veel orchideeën lijken sterk op elkaar, en het correct benoemen ervan is vaak moeilijk, zeker als enkel vegetatieve kenmerken beschikbaar zijn. Moderne technieken zoals DNA-barcoding kunnen hierbij helpen.

³ Christenhusz, M., Fay, M.F. & Chase, M. (2017). *Plants of the World: An Illustrated Encyclopedia of Vascular Plants*. Kew Publishing & Chicago University Press.

In de serres van de Plantentuin omvat de orchideeëncollectie bij een eerste schatting zo'n 500 tot 600 soorten, maar een recente en nauwkeurige inventaris ontbrak. In het kader van een bachelorproef van drie Biologie studenten werd daarom onderzocht welke soorten aanwezig zijn, wat hun bedreigingsstatus is, en in welke mate de collectie kan bijdragen aan het behoud van zeldzame soorten. Daarnaast werd geprobeerd om enkele moeilijk identificeerbare planten met DNA-barcoding op naam te brengen. Deze bachelorproeven zijn een belangrijke stap richting een beter beheerde collectie.

Speurtocht tussen de orchideeën

Om beter zicht te krijgen op de waarde van de orchideeëncollectie in de serres van de Plantentuin, werd eerst een nieuwe inventaris opgesteld. Elke plant en zijn label werd bekeken, het accessienummer werd genoteerd en, waar mogelijk, gekoppeld aan informatie uit de bestaande databank van de tuin. Hieruit komen dan meteen ook de probleemgevallen naar boven: planten zonder nummer/label, planten met een accessienummer dat niet terug te vinden is in de databank, dubbele accessienummers, ... Deze probleemgevallen zullen op een later tijdstip aangepakt moeten worden.

Vervolgens werd onderzocht welke onderfamilies en genera vertegenwoordigd zijn, welke soorten het vaakst voorkomen, en of het om planten van wilde origine gaat of niet. Er werd ook gekeken naar de bedreigingsstatus van de soorten: zijn ze nog algemeen (BGCI ThreatSearch), staan ze op de rode lijst (IUCN RedList), of zijn ze misschien zelfs al uitgestorven in het wild? Ook werd, via BGCI PlantSearch, nagegaan in hoeveel andere tuinen dezelfde soort nog voorkomt, om te bepalen hoe zeldzaam ze is binnen botanische collecties. Dit laatste moet steeds gerelativeerd worden omdat lang

niet alle botanische tuinen hun inventaris up-to-date hebben op BGCI PlantSearch.

Sommige orchideeën in de collectie staan sinds jaar en dag als *Genus species* bekend. Kortom, we kennen hun identiteit niet. Hun etiketten ontbraken bijvoorbeeld, maar evengoed was de identiteit nooit duidelijk. Regelmatig komen soorten de Plantentuin binnen zonder naam of met een verkeerde naam. Het is niet altijd gemakkelijk om deze correct op naam te krijgen. Om een aantal van deze soorten toch op naam te proberen brengen, werd gebruik gemaakt van DNA-barcoding – een techniek waarbij een klein stukje genetisch materiaal wordt vergeleken met dat van bekende soorten in een soort van genen-databank.

De collectie ontrafeld

Na heel wat speurwerk werd een indrukwekkende lijst samengesteld: de orchideeëncollectie in de serres van de Plantentuin telt 1087 unieke planten. Daarvan konden 553 exemplaren met zekerheid als soort of hybride worden geïdentificeerd. De volledige lijst is op aanvraag beschikbaar en zal later dit najaar ook online te raadplegen zijn via www.botanicalcollections.be.

Een blik op de cijfers laat interessante trends zien. De overgrote meerderheid van de collectie, meer dan 90%, behoort tot de subfamilie Epidendroideae, de grootste groep binnen de orchideeënfamilie. Sommige geslachten springen eruit: het vaakst voorkomende is *Dendrobium*, met 144 vertegenwoordigers. Andere veel geziene namen zijn *Bulbophyllum*, *Coelogyne* en *Paphiopedilum*. Tien geslachten maken samen al meer dan de helft van de collectie uit.

Ook de herkomst van de planten werd bekeken. Bijna een derde van de orchideeën heeft een wilde origine: rechtstreeks uit het wild of nagekweekt van een wilde origine plant. Wat bedreiging betreft, bleek

één op vijf soorten bedreigd te zijn, en een klein aantal zelfs volledig uitgestorven in het wild. Voor veel planten is de bedreigingsstatus helaas nog onbekend wegens nog niet geëvalueerd.

Tot slot werd nagegaan in hoeveel andere botanische tuinen dezelfde soorten te vinden zijn. Dat geeft een idee van hoe zeldzaam ze zijn binnen de wereld van levende collecties. Zo zijn er 176 taxa in de Plantentuin die wereldwijd in maximaal vijf andere tuinen voorkomen, toch een herinnering aan het belang van ex-situ collecties.

Wat de DNA-barcoding voor de identificatie betreft, waren de resultaten eerder tegenvallend. Eén en ander liep niet zoals gewenst in het labo en de beperkte periode van de bachelorproeven liet niet toe om opnieuw te starten. Uiteindelijk konden 20 van de 27 *Genus species* tot op genus-niveau gebracht worden, twee hiervan zelfs tot op soortsniveau. Vermoedelijk zouden de resultaten beter zijn mochten we de DNA-extraties opnieuw uitvoeren met een ander labo-protocol. To be continued!

Wat leren we hier uit

Het overgrote deel van van de accessies in de orchideeëncollectie komt uit de subfamilie Epidendroideae. Dit is ook niet zo verbazend aangezien deze met meer dan 21.000 soorten veruit de grootste subfamilie is. De subfamilie Cypripedioideae is vertegenwoordigd door drie van de vijf gekende genera (*Cypripedium*, *Paphiopedilum* en *Phragmipedium*). De subfamilie Orchidoideae wordt slechts vertegenwoordigd door twee genera (*Pterostylis* en *Cynorchis*) en twee accessies. Het is nochtans de tweede grootste subfamilie, maar hoofdzakelijk uit gematigde zones en deze soorten zijn dus vaak niet houdbaar binnen serres. De subfamilie Vanilloideae is vertegenwoordigd door 1 genus, *Vanilla*, en 2 soorten: *Vanilla planifolia* en *Vanilla pompona*. De laatste en minst gespecialiseerde subfamilie

Apostasioideae is niet vertegenwoordigd in de Plantentuin. Niet verwonderlijk aangezien deze maar uit twee genera en 14 soorten bestaat.

Sommige geslachten zijn goed vertegenwoordigd, zoals *Dendrobium*, *Bulbophyllum* en *Maxillaria*. Dit zijn echter zeer grote genera waardoor hun vertegenwoordiging slechts een fractie van hun wereldwijde soortendiversiteit vormt. Een aanzienlijk aantal soorten is slechts in één of enkele tuinen aanwezig. Dit wil zeggen dat van deze soorten slechts een zeer beperkte genenpool beschikbaar is in ex-situ collecties wat de conservatie-waarde niet ten goede komt. Als je echt aan conservatie wil doen is het belangrijk om een zo breed mogelijke vertegenwoordiging van genetisch materiaal te hebben.

Uit de analyse blijkt dat ongeveer één vijfde van de orchideeën in de collectie een bedreigingsstatus meekrijgt volgens internationale criteria. Dit omvat soorten die ‘vulnerable’, ‘endangered’ of zelfs ‘extinct in the wild’ zijn. Aangezien vele van deze bedreigde soorten slechts in een beperkt aantal botanische tuinen worden bewaard, onderstreept dit het belang van ex situ conservatie. De collectie vormt daarmee niet alleen een wetenschappelijke en educatieve bron, maar ook een waardevolle genetische back-up voor soorten die in hun natuurlijke habitat steeds zeldzamer worden. Het gericht identificeren, vermeerderen en uitwisselen van deze soorten met andere tuinen is essentieel om hun voortbestaan op lange termijn te garanderen.

Rest mij tot slot nog een bedanking aan Delphine, Janne en Jaro, onze drie studenten die met veel enthousiasme de collectie ingedoken zijn, gegevens opgeschoond hebben en de data geanalyseerd hebben. Hun werk is een belangrijke toevoeging voor de wetenschappelijke waardering van onze collectie.

Kenneth Bauters

TUINENBEZOEK:

Bamboebergh en Nico Claus

zaterdag 23/8 van 13:00 tot 17:00

Bamboebergh

© Bamboebergh

De snelgroeiende populariteit van bamboe is begrijpelijk: bamboe is buitengewoon sierlijk en decoratief. Deze groep van grasachtigen behoort tot de snelst groeiende planten ter wereld. De onderhoudsvriendelijke plant is in de winter aantrekkelijk groen en kan daarom toegepast worden op verschillende manieren: als haag, bodembedekker, solitair of groep. In deze kijktuin vind je zo'n 100 verschillende winterharde bamboesoorten.

Tuin van Nico Claus

Eigentijdse sfeervolle tuin met een grote verscheidenheid aan originele vaste plantencombinaties. In deze tuin leidt Nico ons rond langs +/-1000 soorten vaste planten, van vrij zeldzame tot de bekendere vaste planten.

De eigenaar is tevreden als de bezoekers hun zintuigen worden geprikkeld en hun hart af en toe eens sneller gaat slaan.

Praktisch

Prijs: 10 € per persoon

Maximaal 25 deelnemers. Inschrijven tot 31 juli 2025

Beide locaties liggen 1,4 km van elkaar

13:00 start rondleiding in de Broekstraat 56, 9831 Sint-Martens-Latem

- Parkeren kan op het domein
- Mogelijkheid tot plantenaankoop

15:00 start rondleiding in de Keistraat , 9840 De Pinte

- Parkeren kan best in de Ooievaarslaan
- Inbegrepen: drankje en hapje
- Mogelijkheid tot plantenaankoop

Organisatie : Filip Smagghe 0498 65 10 88

Afscheid van Cyrilla Gillis

Toen in 1979 Marcel Plus het idee kreeg om met natuurgidsen rondleidingen te geven in de Plantentuin vond hij steun en medewerking van prof. P. Van der Veken en verschillende natuurgidsen, o.m. Cyrilla, Gilberte, Harald, ...

Cyrilla werkte nauw samen met Marcel, de nieuwe vereniging kreeg een naam, een tijdschrift en een planning. Zij zocht mee naar de naam “Vrienden van de Plantentuin Gent”, en ontwierp het logo voor het tijdschrift: een plantje beschut door twee handen, onder het dak van de aula en het geheel bekroond door de Gentse torenrij (het logo is nu versoberd).

Zij organiseerde meerdere uitstappen met Marcel en bracht verslag uit van hun tochten.

Ze volgde ook de eerste cursus van Gids van de Plantentuin Gent.

Op de proclamatie vereerde prof. Van der Veken elke geslaagde deelnemer met een ridderorde.

Zo werd Cyrilla ridder in de orde van de Azalea.

Jaren later, bij zijn afscheid als voorzitter,
dankte ze prof. Van der Veken met een mooie
zelfgemaakte bronzen paddenstoel.

Ook in het kleine was Cyrilla groot: ze verzamelde en verkocht
oude postzegels en met de opbrengst steunde ze de Plantentuin.

Het beeld dat we van Cyrilla willen bewaren is De Gids:
als de leider-voorganger met de soms meer dan honderd volgers
tussen de perken van de plantentuin, de landelijke 1 mei-wandeling
te Leupegem en de Bourgoyen, de uitstap naar de moerassen van
Clairmarais, enz...

Denken en doen paste zij toe in haar woonplaats te Evergem
door enkele jaren als gemeenteraadslid voor de toenmalige
partij AGALEV te ijveren voor natuurbehoud.

Haar veelzijdige inzet voor de natuur was mogelijk
dankzij de hulp van haar echtgenoot Matthy,
maar toen hij overleed verloor zij haar vaste steun.

Niet enkel haar geliefden maar ook vele Vrienden van
de Plantentuin voelen stil verdriet bij het afscheid van Cyrilla.

Na meer dan veertig jaar inzet voor de groei en bloei
van de Plantentuin mogen we nu Cyrilla dankbaar herinneren
als DE GIDS van de Plantentuin.

Chris De Permentier

Gentse Feesten

rondleidingen 2025

De rondleidingen starten om 14.30u aan de ingang van het GUM, tenzij anders vermeld.

De rondleidingen zijn gratis, vooraf aanmelden is wel verplicht.

Dit kan op <https://www.gum.gent/nl/event>

Tijdens de Gentse Feesten is de cafetaria in het Palmarium open.

Zaterdag 19 juli: De kracht van het blad

in een boeket, een bladlezing

We duiken in de wereld van bladplanten die met hun opvallende vormen en textuur een boeket pas echt tot leven brengen. Laat je verrassen door de schoonheid en veelzijdigheid van deze groene helden, en ontdek hoe ze zorgen voor balans, contrast en karakter in elk bloemstuk.

Zaterdag 19 juli: Avondrondleiding

‘ruik, voel, luister... en proef! Van 20u tot 21u

We nemen je mee op een zintuiglijke ontdekkingstocht en gaan letterlijk én figuurlijk van het pad af. We verbazen je met bomen en planten in alle formaten en van alle leeftijden, met mooie en vreemde bestuivingsverhalen, en met opvallende geuren.

Van Japanse kerselaars tot de geurige *Umbellaria californica* – je reist van werelddeel naar werelddeel in een uur tijd. En dat doe je niet alleen met je ogen: ruik, voel, luister... en proef. In de Plantentuin beleef je de natuur met al je zintuigen.

Zondag 20 juli: Verleidelijke strategieën in de Plantentuin

Planten staan niet stil — ook niet als het op voortplanting aankomt. Tijdens deze rondleiding ontdek je hoe ze zich op ingenieuze manieren vermenigvuldigen met slimme lokmiddelen, kleurrijke signalen en subtiële mechanismen. Van zelfbestuiving tot uitgekiende samenwerkingen met bestuivers: de Plantentuin zit vol verrassende verhalen over hoe planten hun voortbestaan veiligstellen.

Maandag 21 juli: Is het wel een boom?

Wat maakt een boom... een boom? Volgens Van Dale is het “een gewas met (één) houtige stam die zich pas op enige hoogte vertakt”. Klinkt duidelijk — tot je een eik tegenkomt die laag vertakt, of een palm die wel “boom” heet maar geen echt hout heeft. En struiken dan? Zijn dat gewoon kleine bomen? Of houdt het ergens op bij 7 meter?

Tijdens deze rondleiding ontrafelen we het kluwen van definities — en misschien stellen we ze wel in vraag?

Dinsdag 22 juli: Op uw gezondheid!

Over bier, wijn, gedestilleerde en andere alcoholische brouwsels

Sinds mensenheugenis gebruiken wij mensen alcoholische dranken. Talloze planten vormen het verbazingwekkend rijke erfgoed van een al even fascinerende diversiteit aan geestrijk vocht. Ook het rijzen van brooddeeg produceert alcohol. Fruit en granen krijgen met de hulp van microscopisch kleine gisten nieuwe geur- en smaakdimensies, andere planten zijn gewoon zeer aromatisch en worden als dusdanig gebruikt. Ontdek tijdens deze rondleiding

planten die mee de fundamente vormen van een verrassend cultureel erfgoed van gegiste en gestookte dranken.

Woensdag 23 juli: Kinderzoektocht ‘Duimeliesje’

Zoektocht voor gezinnen met kinderen van 4 tot 10 jaar, start tussen 14u en 14.30u.

Naar een sprookje van H. C. Andersen

Duimeliesje is zo klein als een duim en werd geboren uit een bloem. Maar op een dag wordt ze plots meegenomen door een pad! Ga samen met je gezin mee op avontuur door de Plantentuin, beleef het verhaal van Duimeliesje en help haar de bloemenkoning terug te vinden. Onderweg leer je spelenderwijs van alles over planten. Vind je het juiste antwoord op het einde? Dan wacht er een kleine verrassing!

Woensdag 23 juli: Diversiteit bedreigd!

Hoe rijk en divers het leven op aarde is, hoeven we je vast niet meer te vertellen. Overal waar leven mogelijk is, vormt zich een netwerk, van de diepste zeeën tot de hoogste bergen. Het zijn onmisbare ecosystemen. Ze voorkomen plagen, zorgen voor schoon water en geven ons vruchtbare bodems. Milieuvervuiling, de invoer van uitheemse soorten en een steeds grotere menselijke consumptie eisen hun tol. Mogelijks 40% van alle plantensoorten wordt vandaag met uitsterven bedreigd.

Hoog tijd voor actie, ontdek dan ook tijdens deze rondleiding hoe jij mee het verschil kunt maken!

Donderdag 24 juli: Woekeraars aan het werk!

Elke tuinier krijgt er vroeg of laat mee te maken: planten die hun grenzen niet kennen en enthousiast het hele perkje overnemen.

Helemaal normaal – want in de plantenwereld is het elk voor zich. Op zoek naar ruimte, zonlicht en voedingsstoffen, trekken sommige soorten er meedogenloos op uit.

Tegen dat opdringerige groeigeweld moeten we soms noodgedwongen ingrijpen. Maar wie zijn die woekeraars precies? Waar komen ze vandaan? En vooral: wat kunnen wij eraan doen?

Tijdens deze rondleiding leer je de grootste groeiers kennen én hoe je ze binnen de perken houdt.

Vrijdag 25 juli: Planten en het koloniale verleden

Ontdek de schaduwzijde van de plantkunde. Een geschiedenis doorspekt met verhalen vol moordende concurrentie, niets ontziende hebzucht en systematische discriminatie.

In deze rondleiding belichten we de vaak vergeten link tussen plantkunde en kolonialisme. We doorprikken de mythe van de Europese ontdekkingsreizigers die op eigen houtje de wereld verkenden zonder de hulp van de inheemse bevolking. We staan stil bij het koloniale verleden van zowel plantennamen, als dat van sommige botanische tuinen. Je ontdekt de politieke, economische en persoonlijke drijfveren achter talloze plantenexpedities.

Van de uitbuiting op suikerriet-, katoen- en tabaksplantages in de jonge Verenigde Staten, tot het rubberregime in Congo-Vrijstaat en de Opiumoorlogen in het Verre Oosten; planten en botanici speelden telkens een niet te onderschatten rol. Hun impact laat sporen na tot vandaag.

Kom mee op deze rondleiding en ontdek hoe het koloniale verleden nog steeds doorwerkt in het heden – en waarom het belangrijk is om dat te begrijpen.

Zaterdag 26 juli: 'Wa smijte ze neu in mijnen ietekoeke?' Rondleideinge in 't Gens

Ietekoekes, w'eete ze allemoal wel ne kier gere... Moar wa keunde allemoal in euwen dieg smijte veur mier smoak te geve? Awél plantses és een goe gedacht. Een poar blomme, de geraspte pelle van nen citrus, een puutsje kruie ...

Wilde der mier van wete, kom ne kier keijke, rieke, loistere en misschienst wel proeve in onzen botanique.

Zondag 27 juli: Matinee met Vrienden van de Plantentuin

Van 11u tot 13u.

Op zoek naar een origineel cadeau of uitstap met de vrienden? Grijp je kans en nodig hen uit voor een Matinee in de Plantentuin met de Vrienden van de Plantentuin!

Op de laatste dag van de Gentse Feesten krijgt de Plantentuin een extra feestelijk tintje. Om 11 uur nemen de gidsen van Vrienden van de Plantentuin je mee op een verrassende rondleiding, waarna je de plantenwereld en de Plantentuin nog beter zal kunnen waarderen. We sluiten af met een gezellige babbel bij een glaasje schuimwijn en originele hapjes. We sluiten af om 13 uur.

Praktisch:

- *Maximum 45 deelnemers – verplicht vooraf inschrijven via e-mail naar **vriendenptg@gmail.***

- Je inschrijving is pas definitief na storting van **€15 per persoon** op **BE21 0011 1921 5403**, met vermelding **'Matinee'**

Andere activiteiten

tijdens de Gentse Feesten 2025

Boekenbeurs

Zaterdag 19 juli van 14u30 tot 17u en van 20u tot 22u.

Zondag 20 juli van 14u30 tot 17u.

Oxfam en een privépersoon verkopen tweedehandsboeken over planten, bloemen, landschappen... Een unieke gelegenheid om onze visie op de plantenwereld wat te verruimen.

Kleinschalige plantenruilbeurs

Zondag 20 juli van 14u30 tot 17u.

Breng een plant mee, leg ze op de ruiltafel en neem een gelijkwaardige plant van de ruiltafel mee naar huis. Maximum 5 planten.

EHBD (Eerste hulp bij determinatie)

Zondag 20 juli 14u30 tot 17u.

Je hebt thuis of onderweg een voor jou onbekende plant gezien met vreemde bloemen of vormen, of gewoon een plant die je aandacht trok. Je weet graag tot welke soort deze plant behoort. Breng een (foto van) een takje en/of bloempje mee, een expert geeft je uitleg.

Themarondleidingen

eerste zondag van de maand

De rondleidingen zijn gratis, vooraf aanmelden is wel verplicht.

Dit kan op <https://www.gum.gent/nl/event>

We starten om 10 uur aan de ingang van het GUM en ronden af omstreeks 12 uur.

6 juli: Voortschrijdend inzicht

Planten kunnen we ordenen volgens verschillende criteria, zoals kleur van de bloem, geneeskrachtige werking, of gewoon alfabetisch. In de 18de eeuw heeft de Zweedse arts en botanicus Carl Linnaeus een zeer eenvoudige indeling voorgesteld, gebaseerd op het aantal meeldraden en stampers in de bloem. Dit kunstmatige systeem werd vrij snel verlaten en vervangen door classificaties die de natuurlijke verwantschap aantoonde. Door gebruik te maken van steeds meer kenmerken en door goede waarnemingen werden deze classificaties voortdurend verbeterd. Met de recente DNA-technieken zijn we nu aangekomen bij de erfelijke basis van het leven, en benaderen we de echte stamboom wel heel erg dicht...

3 augustus: Ons dagelijks brood

Iedereen weet dat graan de traditionele basis is van ons voedsel. Maar van waar komen tarwe, rogge, gerst en haver? Hoe begon de graanteelt en hoe evolueerde zijn belang? Daarop vinden we enkele soms verrassende antwoorden.

En hoe verschillend van de onze is de dagelijkse kost van mensen aan de andere kant van de wereld? Kom alles te weten over rijst, mais, kookbananen, maniok, taro, yamswortel, sorgho, quinoa en nog andere gewassen die als basisvoedsel geteeld worden.

7 september: Waarden en gasten - de intrigerende relaties tussen planten en dieren

Ontdek de fascinerende wereld van symbiose, parasitisme en predatie in de natuur tijdens deze wandeling. We duiken in de complexe relaties tussen planten en dieren: van de eeuwenoude band tussen moerbeï en zijderups tot het verborgen leven van bacteriën bij *Psychotria*. We ontdekken hoe onzichtbare insecten bomen van binnenuit aantasten en weer andere hun gastheer verdedigen en bijstaan. Elke relatie vertelt een verhaal van afhankelijkheid, wederzijds voordeel of zelfs strijd.

Laat je meevoeren in deze boeiende reis vol verborgen interacties die de natuur zo divers en wonderlijk maken!

5 oktober: Planten met een duister kantje

Planten zijn overal om ons heen en fleuren ons dagelijks leven op. Maar wist je dat er achter die schitterende bladeren en bloemen ook een mysterieuze en zelfs duistere wereld schuilgaat? Stel je voor: planten die geheimen hebben over oorlogen, uitbuiting, verslaving en moord! Tijdens deze spannende ontdekkingsstocht gaan we op zoek naar de ware criminelen van het plantenrijk. Maar wacht even, misschien zijn ze wel onschuldige slachtoffers? Bereid je voor op een geheimzinnig avontuur, waarbij we de duistere kant van planten ontrafelen en de verborgen verhalen tot leven brengen!

De Vrienden van de Plantentuin Gent

Voorzitter: Paul Goetghebeur tel. 09 264 50 55

Secretaris: Ferdinand Cobbaut tel. 0497 84 88 82,

Penningmeester / verantw. Ledenadmin.:

Christ Vanhuyse tel. 0477 36 96 37

Bestuursleden: Wim Keppens, Hilde Mortier,

Gerda Postelmans, Karel Reusens, Filip Smagghe

Leden ex officio: Chantal Dugardin, Hortulana Plantentuin,

Kenneth Bauters, collectiebeheerder plantentuin

Contacteer het bestuur: vriendenptg@gmail.com

www.plantentuin-gent.be (Vrienden)

Bankrekening: IBAN- BE21 0011 1921 5403 / BIC- GEBA BE BB

Driemaandelijks tijdschrift

Jaargang 44, nr 2 - juni 2025 ISSN 0777– 8821

Redacteur: Paul Goetghebeur. *Lay-out:* Christine Vandewalle

Aan de samenstelling van dit nummer hebben meegewerkt:

Kenneth Bauters, Paul Goetghebeur, Kristel Keppens, Gerda Postelmans, Hilde Van Crombrugge, Christine Vandewalle

Een welgemeende dank gaat ook uit naar medewerkers die zorgden dat het verschijnen van het vorige nummer mogelijk werd gemaakt.

© De Vrienden van de Plantentuin Gent, 2025.

Overname van artikels is alleen mogelijk ná schriftelijke toestemming van de redacteur.

Artikels verschijnen onder de verantwoordelijkheid van de auteur.

Lid worden van de Vrienden van de Plantentuin Gent

Neem deel aan leerrijke, plant-aardige activiteiten.

Bezoek gratis het Gents Universiteitsmuseum. (*)

Ontvang 4x per jaar dit tijdschrift vol informatie over planten en tuinen.

Lidgeld voor één jaar :

Lid 15 euro

Steunend lid 25 euro

Meerjarig lidmaatschap

Een meerjarig lidmaatschap is mogelijk (inflatie-bestendig!) onder de voorwaarden hieronder beschreven (warm aanbevolen).

Lid, 5 jaar 75 euro

Steunend lid, 5 jaar 125 euro

Lidmaatschap voor het leven (vanaf 50 jaar)

Lid voor het leven 350 euro

Steunend lid voor het leven 550 euro

Te betalen op rekening **BE21 0011 1921 5403** van de Vrienden van de Plantentuin Gent, p/a Duifhuisstraat 38, 9000 Gent, met als vermelding: 'lidgeld 2024' en 'naam van het lid'.

() Om jouw recht op gratis toegang te kunnen verifiëren, heeft het GUM beperkte inzage in de namenlijst van onze leden, enkel in het kader van dit aanbod. Wil je niet dat we jouw naam doorgegeven? Laat het dan weten via mail naar **vriendenptg@gmail.com**.*

De rondleidingen en kinderactiviteiten zijn gratis, vooraf aanmelden op <https://www.gum.gent/nl/event> is wel verplicht. We starten om 10u, aan de ingang van het GUM en ronden af omstreeks 12u. tenzij anders vermeld.

Zondag 01/06

Gratis rondleiding start om 10.00u. Eetbare bloemen

Zaterdag 21/06

ZomerZonneWendeWandeling ZZWW

Zaterdag 05/07

Busuitstap naar Kasteel en tuin Gaasbeek en Rozentuin Coloma

Zondag 06/07

Gratis rondleiding start om 10.00u. Voortschrijdend inzicht

Zaterdag 19/07

Gratis rondleiding Gentse Feesten start 14.30u

Zaterdag 19/07

Gratis avondrondleiding Gentse Feesten

Zondag 20/07

Gratis rondleiding Gentse Feesten start 14.30u

Maandag 21/07

Gratis rondleiding Gentse Feesten start 14.30u

Dinsdag 22/07

Gratis rondleiding Gentse Feesten start 14.30u

Woensdag 23/07

Gratis rondleiding Gentse Feesten start 14.30u

Donderdag 24/07

Gratis rondleiding Gentse Feesten start 14.30u

Vrijdag 25/07

Gratis rondleiding Gentse Feesten start 14.30u

Zaterdag 26/07

Gratis rondleiding Gentse Feesten start 14.30u

Zondag 27/07

Matinée

Zondag 03/08

Gratis rondleiding start om 10.00u. Ons dagelijks brood

Zaterdag 23/08

“Save the date”. Tuinbezoeken omgeving Gent

Zondag 07/09

Gratis rondleiding start om 10.00u. Waarden en gasten

Zondag 21/09

Tour de Gand VI

Zondag 05/10

Gratis rondleiding start om 10.00u. Planten met een duister kantje

Zondag 02/11

Gratis rondleiding start om 10.00u. Kerkhofblommen

Zaterdag 06/12

Algemene ledenvergadering start om 14.30u.

De Papaverfamilie

PB-PP B-3/6124
België - Belgique

Driemaandelijks
tijdschrift
Jaargang 44 - nr 2
juni 2025
ISSN- 0777 - 8821
V. U.
Paul Goetghebeur
K.L. Ledeganckstr. 35
9000 Gent
Afgiftekantoor
Gent I
Erkenningsnummer
P 608175